

державними нагородами, зокрема Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1979) та Державною премією УРСР в галузі науки і техніки (1980)¹.

Навіть на заслуженому відпочинку Володимир Олексійович продовжував досліджувати історію українського козацтва. Він щиро вірив, що історія «є передусім пошуком істинного, а не уявного і бажаного», тому потребує безупинної роботи із залученням нових джерел, переглядом старих теорій і розробкою нових². Керуючись цим принципом, він здійснив авторську редакцію своєї монографії «Запорозьке козацтво», значно її доповнивши, підготував також художні спогади «З минушини. Оповідання мого сучасника»³.

Помер Володимир Голобуцький 21 січня 1993 р. в Києві на 90-му році життя. За влучним висловом учнів та поціновувачів особи й доробку вченого, «своїм науковим подвижництвом і фундаментальними працями він як дослідник історії українського козацтва заслужив, щоб його ім'я було записане золотими літерами на скрижалях вітчизняної історіографії»⁴.

3.9 МАМЕДКЕСІР АЛЕКБЕРЛІ — АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНИ*

Олексій Балух

Алекберлі Мемедкесір Алекберзаде (азерб. Ələkbərli Məmmədkəsir; 1912–1989) — видатний азербайджанський історик, доктор історичних наук (1968), професор (1969), фахівець з історії України, Близького Сходу та міжнародних відносин раннього нового часу, який зробив значний внесок у розвиток історичної науки та вищої освіти в Україні та СРСР.

Народився М. Алекберлі 12 грудня 1912 р. в м. Дербент⁵ (Дагестанська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (з 1936 р. Дагестанська АРСР). У 1917 р. він втратив спочатку матір, пізніше батька. Мемедкесіра з двома братами прихистила тітка по лінії батька — Галина. У 1920 р. він потрапив до дитячого будинку. У 1930 р. закінчив Дербентське педучилище

¹ Юсов С. Історик Володимир Голобуцький... С. 208.

² Голобуцький В. Запорозьке козацтво... С. 308.

³ Юсов С. Історик Володимир Голобуцький... С. 209.

⁴ Михайлина П., Федорук А. Видатний український історик... С. 82.

⁵ Архів Чернівецького національного університету (далі АЧНУ). Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 68.

і вступив до Ленінсько-Сталінського комсомолу. Тоді ж був призначений завідувачем школи № 5 м. Дербент, у якій працював до 1932 р. У 1932 р. вступив до філософського факультету Комуністичного університету викладачів суспільних наук (м. Москва). У 1934 р. при університеті пройшов курс військової служби, отримавши звання молодшого лейтенанта. У 1935 р. КУВСН було реорганізовано, а філософський факультет приєднано до Московського інституту філософії, літератури, історії ім. Н. Г. Чернишевського (МІФЛІ), який М. Алекберлі закінчив у 1937 р., залишившись в аспірантурі при МІФЛІ. Тоді ж вступив до історичного факультету МІФЛІ на заочну форму навчання. Проте вже у вересні 1937 р. був направлений до м. Махачкала (Дагестанська АРСР) і призначений в. о. доцента при Дагестанському педагогічному інституті. У Махачкалі, крім педінституту, працював у медінституті, в с/г інституті, а також більше року був директором вечірнього держпедінституту. У 1939 р. завершив навчання на історичному факультеті МІФЛІ, отримавши диплом з відзнакою. 1 вересня 1939 р. був направлений до м. Нальчик старшим викладачем з нової історії при Кабардинському державному педагогічному інституті, у якому працював до 1 вересня 1948 р. У 1941 р. став членом ВКП(б)¹. Після початку Другої світової війни М. Алекберлі призвали до Радянської Армії, у лавах якої він служив з 25 серпня 1941 р. до 5 квітня 1946 р.² Проте на фронті не був, а службу проходив у 24 ЗСБ у м. Прохладний (Кабардино-Балкарія), а також у Ташкентському піхотному училищі (ТВЗКУ ім. Леніна). З 6 серпня 1942 р. до травня 1946 р. був начальником Дивізійної партшколи у м. Благовещенськ (Амурська обл. СРСР)³. Демобілізувався з армії на початку травня 1946 р. у званні офіцера запасу (старшого лейтенанта). 6 травня цього ж року Мамедкесір повернувся до Кабардинського державного педагогічного інституту і був призначений на посаду завідувача кафедри загальної історії. У серпні 1947 р. став деканом історичного факультету КДПІ. У січні – квітні 1948 р. успішно склав кандидатський мінімум, після чого, за рішенням Ради інституту на основі наказу МВО СРСР від лютого 1947 р., направлений у річну аспірантуру до Москви. Оскільки зарахування до аспірантури відбувалося лише із січня 1949 р., М. Алекберлі направили на рік до Благовещенського педінституту, де він працював на кафедрі загальної історії. У зв'язку з пізнім виїздом з Благовещенська йому знову не вдалося вступити до аспірантури⁴. Із цього часу розпочинається період діяльності М. Алекберлі в Чернівецькому державному університеті (ЧДУ).

¹ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 21–22.

² Там само. Арк. 77.

³ Там само. Арк. 48.

⁴ Там само. Арк. 22.

М. Алекберлі. Кінець 50-х років XX ст.

Робота М. Алекберлі в ЧДУ в 1949–1959 рр. охоплювала інтенсивні наукові дослідження, педагогічну діяльність та адміністративне керівництво кафедрою спочатку нової історії, пізніше загальної історії, залишивши помітний слід у розвитку історичного факультету.

До Чернівців М. Алекберлі прибув наприкінці 1948/1949 навчального року у відрядження за рекомендацією виконувача обов'язків декана історичного факультету В. К. Литвинова та на запрошення керівництва університету. Його запросили для читання курсу історії країн Сходу з погодинною оплатою. Викладач добре зарекомендував себе як серед сту-

дентів, так і серед керівництва історичного факультету, що прагнуло залишити його в університеті на постійній основі¹.

Одним із факторів, що вплинули на рішення зберегти перспективного викладача, були значні витрати ЧДУ на його відрядження, які перевищували річне утримання штатного працівника. М. Алекберлі прагнув залишитися в Чернівцях не лише з особистих міркувань (йому сподобався колектив історичного факультету), а й через науковий інтерес. Тематика його дослідження стосувалася визвольної боротьби українського народу проти турецько-татарських загарбників, зокрема участі козацтва в Хотинській війні 1621 р. Оскільки м. Хотин на той час був районним центром Чернівецької області, він мав можливість детально вивчити місцевість і краще відтворити історичні події у своїх наукових працях.

Ректор університету К. М. Леутський ініціював листування з Міністерством освіти, і за підтримки партійної організації ЧДУ вдалося добитися переведення М. Алекберлі з Благовещенська до Чернівців. Відповідно до наказу ректора № 324 від 29 серпня 1949 року, його призначили старшим викладачем кафедри нової історії з 23 серпня з окладом 1200 крб. на місяць². Таким чином, з осені 1949 р. він перебував у штаті кафедри нової історії ЧДУ як старший викладач, а з початком нового навчального року (1949/1950) він

¹ Алекберлі Мамедкесір Алекберзаде. Факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (1940–2011 рр.) : кол. монографія / ЧНУ ім. Ю. Федьковича ; редкол.: Богушанський В. М., Добржанський О. В. та ін. Чернівці, 2012. С. 285.

² Холодницький В. Становлення та діяльність кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету в 1940–1955 рр. *Історична панорама*. Чернівці, 2007. Вип. 4. С. 167–168.

**М. Алекберлі серед колег історичного факультету.
Зліва направо: М. Ліщенко, Г. Габ, Г. Страхов, М. Алекберлі, В. Літвінов, Є. Черезов**

розпочав викладання курсу «Історія країн Сходу». У Чернівцях М. Алекберлі постійно проживав за адресою: вул. Галицького, б. 14, кв. 2¹.

У 1949/1950 навчальному році він брав активну участь у суспільно-політичному житті ЧДУ, працював заступником голови місцевого Комітету профспілкової організації університету, а також був прикріплений до IV курсу історичного факультету ЧДУ².

М. Алекберлі продовжував активно займатися науковою діяльністю. Зокрема, 25 жовтня 1949 р. був зарахований аспірантом 3-го курсу при Ленінградському державному педінституті ім. Герцена, де кафедра нової історії затвердила тему його кандидатської дисертації «Карл Маркс – організатор і керівник I Інтернаціоналу»³. Проте восени 1950 року, згідно зі звітом кафедри нової історії за 1950/1951 навчальний рік, його направили на річну кандидатську аспірантуру до Інституту історії АН УРСР. Вільно володіючи іноземними мовами, зокрема азербайджанською, турецькою, перською, татарською, туркменською, трішки гірше арабською, німецькою, узбецькою і казахською⁴, а також завдяки наполегливій праці в 1951 році він завершив

¹ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 50.

² Там само. Арк. 27.

³ Там само. Арк. 18, 22.

⁴ Там само. Арк. 20.

У стінах Чернівецького університету щорічно відбувалися загально університетські наукові сесії, у складі яких працювала історико-філологічна сек-

Позитивно зарекомендувавши себе на кафедрі нової історії ЧДУ й успішно захистивши кандидатську дисертацію, з 20 листопада 1951 р. до 10 лютого 1952 р. М. Алекберлі довірили виконувати обов'язки декана історичного факультету і завідувача кафедри історії СРСР у зв'язку з від'їздом декана і зав. кафедри Кравченка І. І. до Москви на Всесоюзну конференцію прихильників миру делегатом від УРСР³.

³ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Инв. № 1. Арк. 44, 54.

Організаційна робота М. Алекберлі на історичному факультеті ЧДУ почалася з його призначення завідувачем кафедри нової історії у серпні 1953 року. Цю посаду він обіймав до серпня 1955 р., провівши низку важливих змін, спрямованих на покращення роботи кафедри. Він запровадив нові навчальні курси, особливо акцентуючи увагу на історії Сходу, що дало змогу розширити навчальну програму та покращити підготовку студентів. У 1955 році в рамках загальносоюзної реформи вищої освіти кафедру нової історії було об'єднано з кафедрою стародавнього світу в єдину кафедру загальної історії. М. Алекберлі очолив цю нову структуру в червні 1955 р.¹ і перебував на цій посаді до кінця 1958/1959 н. р., продовжуючи керувати навчальним і науковим процесом. Він брав активну участь в організації та проведенні наукових семінарів і конференцій, де не лише виступав із власними доповідями, але й організовував обговорення наукових праць дослідників з інших вузів України. Зокрема, у вересні 1954 р. на засіданні кафедри нової історії відбувся критичний розбір рецензії М. Алекберлі на працю К. О. Джеджулі «Історія Франції» (Київ, 1954), яка була розкритикована, що свідчило про високі стандарти його наукової роботи та прагнення до об'єктивності в історичних дослідженнях. Було запропоновано низку суттєвих поправок до рецензії, яка в основному з доповненнями та пропозиціями була затверджена кафедрою². 18 грудня 1954 р. М. Алекберлі присвоїли вчене звання доцента Чернівецького державного університету, а вже 10 січня 1955 р. його затвердили доцентом кафедри нової історії³.

Педагогічна діяльність Алекберлі в ЧДУ була не менш значущою. Він читав кілька ключових курсів для студентів-істориків, серед яких особливо варто відзначити «Історію країн зарубіжного Сходу» — основний курс, який він викладав протягом багатьох років. Також він проводив спецсеминар «Міжнародні відносини на Далекому Сході»⁴, що давало можливість студентам поглибити свої знання в цій галузі. М. Алекберлі був залучений до читання лекційних курсів «Історія країн Сходу» і «Історія нового часу» також для студентів заочного відділу істфаку⁵. Певний час він читав спецкурси «Історія Чехословаччини», «Історія Болгарії», «Історія соціалістичної думки і робітничого руху на Заході», а також керував дипломними роботами студентів-істориків⁶.

¹ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 84.

² Холодницький В. Становлення та діяльність кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету в 1940–1955 рр. *Історична панорама*. Чернівці, 2008. Вип. 6. С. 95.

³ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 81а.

⁴ Холодницький В. Становлення та діяльність кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету в 1940–1955 рр. *Історична панорама*. Чернівці, 2008. Вип. 6. С. 90.

⁵ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 35.

⁶ Там само. Арк. 84.

М. Алекберлі. 60-ті роки XX ст.

Важливим аспектом діяльності М. Алекберлі була його співпраця з колегами й участь у формуванні наукової школи на історичному факультеті ЧДУ. Він підтримував наукові зв'язки з колегами з інших університетів, особливо з істориками Москви та Ленінграда¹, що сприяло обміну досвідом та розширенню наукового кругозору як його самого, так і його колег. Його дослідження й педагогічна діяльність значно вплинули на розвиток української історичної школи в ЧДУ, особливо в галузі вивчення міжнародних відносин та історії Сходу. Він допомагав формувати нове покоління істориків, які продовжували його справу.

Окрім аудиторної роботи, М. Алекберлі активно займався керівництвом студентськими науковими дослідженнями. Студентські наукові гуртки в Чернівецькому державному університеті відігравали дуже важливу роль у становленні наукових кадрів. Ці неформальні об'єднання були справжньою кузницею наукових талантів, де майбутні дослідники робили свої перші кроки в науковій діяльності. Особливе значення студентські гуртки набули в повоєнний період, коли відбудовувалася система вищої освіти. Робота в наукових гуртках давала студентам унікальні можливості глибше вивчати історію України, готувати доповіді під керівництвом досвідчених викладачів та брати участь у наукових конференціях, формувати науковий світогляд і методологію досліджень, розвивати критичне мислення й аналітичні навички².

У 1950-х роках науковий гурток кафедри нової історії, пізніше об'єднаної кафедри загальної історії очолював М. Алекберлі. У 1951–1952 рр. науковий гурток працював над проблемами історії I та II Інтернаціоналів, а в 1958 р. досліджував тему «Робітничий і соціалістичний рух після Другої світової війни»³. Важливо відзначити, що робота в наукових гуртках не обмежувалася лише теоретичними заняттями. Студенти активно залучалися до роботи з архівними документами, підготовки наукових доповідей, брали участь у дискусіях та обговореннях, публікували свої перші наукові статті.

¹ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 73, 74.

² Гриценко І. Нехворощани (Життя і долі селян Надсянського краю в XIX–XX ст.). Чернівці, 2004. С. 258.

³ Холодницький В. Становлення та діяльність кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету в 1940–1955 рр. *Історична панорама*. Чернівці, 2008. Вип. 6. С. 95.

Серед вихованців студентських наукових гуртків була ціла плеяда видатних науковців, які згодом стали гордістю ЧДУ. Зокрема, саме в таких гуртках робили свої перші наукові кроки Вітольд Вікторович Шаповалов, який згодом захистив кандидатську й докторську дисертації, очолював кафедру загальної історії; Василь Мефодійович Ботушанський – майбутній відомий історик, доктор історичних наук, професор, дослідник історії Буковини, який пройшов шлях від студента-гуртківця до завідувача кафедри історії України; З. Б. Браславський, Г. С. Іванушко, О. Ф. Пастух та багато інших, які стали провідними викладачами різних кафедр не лише ЧДУ, а й інших вишів¹. Таким чином, студентські наукові гуртки ЧДУ стали справжньою школою наукової майстерності, де формувався кадровий потенціал не лише університету, а й усієї української історичної науки. Досвід роботи цих гуртків залишається актуальним і сьогодні, демонструючи ефективність поєднання навчального процесу з практичною науковою діяльністю.

М. Алекберлі брав активну участь у науковій роботі кафедри нової історії ЧДУ. Зокрема, на VII студентську наукову конференцію, що відбулася у квітні 1953 року, він підготував одного студента для виступу. Це свідчило про його залученість до науково-дослідної роботи зі студентами та сприяння їхньому розвитку в галузі історії нового і новітнього часу².

У середині 1950-х років у СРСР було впроваджено практику обов'язкової участі студентів вищих навчальних закладів у сільськогосподарських роботах. Перший виїзд студентів ЧДУ на такі роботи відбувся в 1956 р. до Вашковецького району (нині частина Вижицького району) Чернівецької області. Серед викладачів історичного факультету, які супроводжували студентів, був і М. Алекберлі. Організація переїзду мала певні особливості: зокрема, для транспортування студентів і викладачів був спеціально поданий потяг приміського сполучення, його маршрут пролягав із Чернівців до залізничної станції Вашківці, а студенти історичного факультету працювали в радгоспі села Карапчів. Цей виїзд став початком традиції, коли щорічно у вересні-жовтні студенти ЧДУ на 3–4 тижні направлялися до сільськогосподарських підприємств Чернівецької області, а в окремі роки – до інших областей України. Роль викладачів ЧДУ, в тому числі й М. Алекберлі, полягала в організації роботи студентських груп, контролі за виконанням виробничих завдань і забезпеченні побутових умов для студентів. Ця практика була важливою складовою навчального процесу в радянський період і відображала державну політику щодо поєднання теоретичної підготовки з практичною участю в народногосподарському житті країни³.

¹ Гриценко І. Нехворощани... С. 258.

² Холодницький В. Становлення та діяльність кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету в 1940–1955 рр. *Історична панорама*. Чернівці, 2008. Вип. 6. С. 95.

³ Гриценко І. Нехворощани... С. 264.

Титул монографії «Боротьба українського народу проти турецько-татарської агресії»

Наукова діяльність Алекберлі в ЧДУ була зосереджена на кількох ключових напрямках. Основною темою його досліджень стала Хотинська війна 1621 року — один із найважливіших епізодів українсько-турецьких війн, у якому брали участь козацькі війська на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним. Ця тема стала предметом його фундаментальної монографії «Хотинська війна», виданої в Чернівцях у 1957 році¹. Знаючи турецьку мову і працюючи з тюркомовними джерелами, він проаналізував перебіг історичних подій напередодні та під час Хотинської війни, підкреслив визначальну роль запорожців у розгромі турецько-татарських

військ і показав, що козацькі військові сили були потужним бар'єром на шляху агресивних нападів на українські землі. Ця праця стала важливим внеском у вивчення історії України і була перевидана в українському перекладі з нагоди 370-річчя події у збірнику наукових праць «Хотинська війна (1621 р.)» (Київ, 1991 р.)². Другим основним напрямом його наукових інтересів було дослідження боротьби українського народу проти турецько-татарської агресії в період з другої половини XIV до першої половини XVII ст. Ця тема знайшла своє відображення у його докторській дисертації та монографії³, опублікованій у 1961 році в Саратові після його переходу до Дагестанського держуніверситету. Крім того, М. Алекберлі написав ряд статей, присвячених боротьбі українців проти турецько-татарських завойовників⁴.

¹ Алекберлі М. Хотинская война (1621 г.). Черновцы, 1957.

² Алекберлі М. Хотинська війна 1621 р. *Хотинська війна. 1621* / Г. Грабянка, С. Величко, Й. Мюллер та ін. Київ, 1991. С. 102–228.

³ Алекберлі М. Борьба украинского народа против турецко-татарской агрессии во второй половине XVI — первой половине XVII веков. Саратов, 1961.

⁴ Алекберлі М. Борьба украинского народа против татарской и турецкой агрессии во второй половине XVI и первой половине XVII веков. *Научн. ежегодник ЧГУ за 1956 год*. Черновцы, 1957. Вып. 1. С. 160–164; Алекберлі М. К источниковедению турецко-татарской агрессии на Украине *Научн. ежегодник ЧГУ за 1957 год*. Черновцы, 1958. С. 107–108.

У 1959 році Алекберлі залишив ЧДУ й перейшов на роботу до Дагестанського державного університету¹, де продовжив свої дослідження, тепер зосередившись на історії Кавказу. Однак його внесок у розвиток історичної науки в Чернівцях залишився значним. Його праці, особливо монографія про Хотинську війну, продовжували використовуватися в навчальному процесі та наукових дослідженнях. Багато його ідей і методологічних підходів знайшли продовження в роботах його учнів та колег.

Таким чином, діяльність М. Алекберлі в Чернівецькому університеті у 1950-х роках була багатогранною та високопродуктивною. Як науковець, він зробив значний внесок у вивчення історії України, особливо в контексті її взаємин з Османською імперією та Кримським ханством. Його монографія про Хотинську війну залишається важливим джерелом для дослідників цього періоду. Як педагог, він не лише передавав знання студентам, але й формував нові наукові кадри, багато з яких продовжили його справу. Як керівник кафедри загальної історії, він сприяв організаційному розвитку історичного факультету, впровадженню нових навчальних курсів та підвищенню рівня наукової роботи співробітників. Навіть після переходу М. Алекберлі на посаду завідувача кафедри загальної історії Дагестанського державного університету його вплив на розвиток історичної науки в ЧДУ залишався помітним. Сьогодні, коли вивчають історію українсько-турецьких відносин або розвиток історичної науки в Україні у другій половині XX століття, згадують і його ім'я, і його праці, що свідчить про важливе значення його діяльності.

3.10 ЖИТТЄВИЙ І НАУКОВИЙ ШЛЯХ ПРОФЕСОРА ЄВГЕНА ЧЕРЕЗОВА*

Богдан Богдарюк

Значна частина життя та науково-педагогічної діяльності відомого єгиптолога — професора Євгена Вікентійовича Черезова — пов'язана з історичним факультетом Чернівецького державного університету, нині — Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Разом із тим саме його класичні орієнталістичні студії репрезентують порівняно незначний український дослідницький сегмент у царині європейської єгиптології другої половини XX ст.

¹ АЧНУ. Фонд ОК. 1964. Інв. № 1. Арк. 116, 117.

* DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-594-5-25>